

KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE

Autori:

Ana Krajnc i Emilija Marinkov

Beograd 2005.

1. POJAM KOMISIJE ZA ISTINU I POMIRENJE

Vlasti u tranziciji mnogih zemalja, često su se okretale zvaničnom traganju za istinom, kao, možda najboljom strategijom za raščišćavanje sa burnom prošlošću. Takva tela za istragu nazivaju se Komisije za istinu i zajedničko im je sledeće: sve su bile osnovane kako bi istražile nedavna zbivanja, obično u trenutku političke tranzicije; sve su istraživale represiju koja je imala politički motiv ili cilj, a služila je kao sredstvo za očuvanje ili sticanje vlasti i slabljenje političkih protivnika; u svakom od tih slučajeva kršenja prava bila su široko rasprostranjena i obično su pogađala više hiljada osoba.

Komisije za istinu u središtu pažnje imaju prošlost, istražuju obrazac kršenja prava u jednom razdoblju, a ne neki određeni događaj.

Komisije su privremeno telo formirano, najčešće na period od šest meseci do dve godine. Komisije zvanično ovlašćuje i sankcioniše država (ponekad i naoružana opozicija na osnovu mirovnog sporazuma), a na kraju rada komisija podnosi izveštaj. Taj zvanični status komisiji obezbeđuje bolji pristup zvaničnim izvorima informacija, veću bezbednost u preduzimanju osetljivih istraga i veću verovatnoću da će vlasti posvetiti ozbiljnu pažnju njenom izveštaju i preporukama.¹

¹Prisila B. Hajner „Neizrecive istine“ 2001.

2. KRATAK PREGLED KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE FORMIRANIH U RAZLIČITIM ZEMLJAMA

Od 1974. godine u svetu je osnovano najmanje dvadeset dve zvanične komisije za istinu, iako su ih različito nazivali.² Neke od najpoznatijih su sledeće:

2.1. ARGENTINA – Vojna hunta je preuzela vlast 1976. godine. U narednih sedam godina vladavine procenjuje se da je deset do trideset hiljada ljudi nestalo u rukama vojske. Posle argentinsko-britanskog rata oko Foklandskih ostrva u kome oružane snage trpe poraz, vojska 1983. godine pristaje na izbore i povratak civilne vlasti.

Novoizabrani predsednik Raul Alfonsin odmah po preuzimanju dužnosti je počeo da se bavi pitanjem ljudskih prava i predsedničkim dekretom je osnovana Nacionalna komisija za nestale. Komisija nije održavala javne pretese, ali je bila veoma prisutna u javnosti. Njeno osoblje vršilo je inspekciju pritvorskih centara, tajnih groblja i policijskih objekata; prognanici su se vraćali iz inostranstva da svedoče, a iskazi su uzimani i u argentinskim ambasadama širom sveta.

Tokom devet meseci, komisija je uzela više od sedam hiljada iskaza, a dokumentovala je nestanak 8.960 lica. Konačan izveštaj komisije obuhvatio je i spisak 365 bivših centara za mučenje, uz priložene

²“Komisije za nestale” u Argentini, Ugandi i Šri Lanki; “komisije za istinu i pravdu” na Haitiju i u Ekvadoru; “komisija za rasvetljavanje istorije” u Gvatemali; “komisije za istinu i pomirenje” u Južnoj Africi i Čileu itd.

Komisije za istinu treba razlikovati od nacionalnih komisija za ljudska prava, koja su državna tela osnovana radi istraživanja sadašnjeg stanja ljudskih prava i kršenja pod aktuelnom vladom.

fotografije. Izveštaj komisije podnet predsedniku nosio je naziv "Nikad više". Podaci koje je komisija prikupila, kao i dosije predati su neposredno kancelariji državnog tužioca, što je u mnogome pomoglo u osuđivanju visokih pripadnika vojne hunte.

2.2. ČILE – Septembra 1973. godine general Augusto Pinoče oborio je civilnu vladu i vladao sedamnaest godina uvodeći represivni režim koji je uključivao masovna hapšenja, mučenja, ubistva i nestanke. Kada je 1988. godine pristao na plebiscit o daljem ostanku na vlasti, gubi sa malom razlikom i na vlast dolazi Patrisio Aylvin, marta 1990. godine. Međutim, Pinoče je 1980. godine izmenio Ustav kako bi osigurao svoju dalju vlast, te je među izmenama Ustava bila i odredba da će ostati vrhovni komandant vojske do 1998. godine, a potom doživotni senator. Ovakva situacija suzila je mogućnosti reagovanja na kršenja prava pod Pinočeovim režimom, tako da je Aylvin pribegao strategiji istrage i utvrđivanja istine o prošlosti i samo šest nedelja po inauguraciji, Aylvin je predsedničkim dekretom osnovao Nacionalnu komisiju za istinu i pomirenje.

Pred komisiju je izneto 3.400 slučajeva. Od slučajeva koji su, po komisijinoj definiciji, predstavljali kršenje ljudskih prava, više od 95% pripisano je ljudima u službi države. Rad komisije doneo je neposredan rezultat jer je podstakao značajan program obeštećenja za porodice ubijenih ili nestalih.

U stvari, tek od 1998. godine, kada je Pinoče sišao sa položaja vrhovnog komandanta vojske i bio uhapšen u Londonu na zahtev Španije za njegovo izručenje, u Čileu je počelo da se naširoko i otvoreno govori i raspravlja o pitanju kršenja ljudskih prava u prošlosti.

2.3. SALVADOR – Od 1980. godine, salvadorska vlada (uz vojnu i drugu pomoć SAD-a, u iznosu od 4,5 milijardi \$) vodila je dvanaestogodišnji rat protiv levičarskog gerilskog pokreta. Rat je bio obeležen desetinama hiljada političkih ubistava i nestanaka ljudi, a okončan je mirovnim sporazumom uz posredovanje UN krajem 1991. godine. Mirovni sporazum je uključivao i dogovor o komisiji za istinu kojom su upravljale i koju su finansirale UN, ali je komisija imala punu samostalnost u radu. Komisija je istražila preko sedam hiljada prijavljenih slučajeva, a u izveštaju navela imena više od četrdeset visokih pripadnika vojske, sudstva i naoružane opozicije zbog njihove uloge u zverstvima. Takođe je zaključila da su 95% kršenja prava počinile osobe povezane sa vladom ili oružanim snagama. Komisiju su kritikovali zato što nije pružila informacije o nekim važnim aspektima

nasilja, kao što su dejstva odreda smrti i uloga SAD-a u podršci vladinim snagama. Pet dana po objavljivanju izveštaja, donet je zakon o opštoj amnestiji čime je sprečeno pokretanje sudskih postupaka protiv počinilaca, i su samo neki od njih bili uklonjeni iz oružanih snaga bez ikakvih propratnih sankcija.

Tek u narednih nekoliko godina, neke od preporuka komisije, naročito one vezane za reformu pravosuđa bile su sprovedene.

2.4. GVATEMALA – Građanski rat u Gvatemali između antikomunističke vlasti, uz pomoć regularne vojske i jedinica “Vodova smrti”³ i levičarkog pokreta – “Gerile” trajao je više od trideset godina, Gvatemalska komisija za rasvetljavanje kršenja ljudskih prava u prošlosti i činova nasilja osnovana je u junu 1994. godine, ali je sa radom počela tek tri godine kasnije.⁴ Komisija je osnovana nakon potpisivanja sporazuma o čvrstom i trajnom miru, kojim je zaustavljen višedeceniski građanski rat na tom području. Komisija pod nazivom “Sećanje na ćutanje” je imala problema sa prikupljanjem dokaza i saslušanjima jer se radilo o isuviše dugom periodu, ali je uz pomoć nevladinih organizacija uspela da skine poverljivost sa nekih dosijea, kao i da se okoristi bazama podataka nekih nevladinih organizacija koje su joj stavljene na uvid – Kancelarije za ljudska prava katoličke crkve i Međunarodnog centra za istraživanje kršenja ljudskih prava.

Februara 1999. godine komisija predaje javnosti svoj opširan i zastrašujući izveštaj. 93% dokumentovanog nasilja pripisano je vojsci ili paramilitarnim snagama koje su imale podršku države; 3% pripisano je gerilskim snagama. Takođe, komisija je donela zaključak o tome da je izvršen genocid nad pripadnicima naroda Maja. U toku rada ove komisije prijavljeno je 42.275 slučajeva kršenja ljudskih prava, a utvrđeno je da je više od 200.000 osoba ubijeno ili nestalo u trideset četiri godine oružanog sukoba. Izveštaj ukazuje i na to da su osnovnom uzroku oružanog sukoba doprineli “rasizam, strukturna nepravda, antidemokratska priroda ustanova i naročito podrška SAD-a represivnoj politici gvatemalske vlasti”.

³ Ovi odredi snabdevani su oružjem i instrukcijama regularne gvatemalske vojske i obaveštajne službe. Njihov zadatak je bio da eliminišu pojedince i grupe koje su povezane sa raznim subverzivnim delatnostima.

⁴ Izveštaj salvadorske komisije služio je kao reper gvatemalskoj pri njenom formiranju.

Posle godinu dana od izveštaja, koji je sadržao i dosta preporuka, novoizabrani predsednik Alfonso Portiljo se obavezao da će sprovesti u delo preporuke komisije.

Pored gore navedenih, najzapaženijih, u nizu drugih zemalja komisije su osnivane i, koliko toliko su uspešno radile:

Uganda – 1974; Bolivija – 1982. (prva latinoamerička komisija); Urugvaj i Zimbabve – 1985; Uganda – 1986; Nepal – 1990; Čad – 1991; Nemačka – 1992; Šri Lanka – 1994; Haiti – 1994; Burundi – 1995; Južna Afrika – 1995; Ekvador – 1996; Nigerija 1999; Sijera Leone – 2000. godine.

3. PRIMER KOMISIJE ZA ISTINU I POMIRENJE U JUŽNOJ AFRICI

Posebnu pažnju posvetićemo Komisiji za istinu i pomirenje u Južnoj Africi, jer se smatra najuspešnijom i najpotpunijom komisijom i naravno, iz razloga što je komisija za istinu i pomirenje u našoj zemlji formirana po uzoru na južnoafričku.

Transparentnost rada komisije i široka medijska pozornost bili su ključni za popularnost južnoafričkog primera koji je danas postao model. Za uspeh Komisije zaslužna je i činjenica što su na njenom čelu bili Nelson Mandela i nadbiskup Desmond Tutu. Rad južnoafričke komisije je podrazumevao javno svedočenje žrtava o svojim traumama, a cilj svake Komisije za istinu je da se ogroman broj priča i svedočenja suprotstavi porivu negiranja zločina.

Prvi oblici tzv. ranog aparthejda ili politike segregacije javljaju se sa osnivanjem Južnoafričke Unije 1910. godine. U stvari, iako je rasizam na ovim prostorima prisutan već od kolonizacije u XVII veku, od 1910. godine, rasna segregacija je zakonski kodifikovana od strane južnoafričkog parlamenta.

U periodu od 1948.(sa dolaskom Nacionalne partije na vlast) do 1994. godine srećemo se sa režimom aparthejda, koji je koristio sva sredstva kako bi došao do potpune institucionalizacije rasizma. Sve državne strukture – vojska, policija, tajne službe i sve civilne službe bile su podređene ostvarivanju i održavanju ovog izopačenog političkog sistema.

Ukratko predstavljeni, sastavni delovi političkog sistema aparthejda, koji su ostvarivani donošenjem brojnih zakona, su sledeći:

1. "HOMELANDS" - Prostorno odvajanje rasa;
2. KLASIFIKOVANJE – Registrovanje stanovništva po rasama;
3. DRUŠTVO – Socijalno ugrožavanje a) Brak i seksualnost; b) Zdravstvo; c) Odgoj i obrazovanje;
4. PRIVREDA – Privredno ugrožavanje;
5. POLITIKA – Političko obespravljenje i pritisci na opoziciju.⁵

Zamisao o Komisiji za istinu i pomirenje u Južnoj Africi predlagana je još 1992.godine, ali tek kad je Nelson Mandela aprila 1994. godine postao predsednik, počinju pregovori o tome kako će izgledati Komisija. Najspornije pitanje tokom pregovora 1993. godine bila je amnestija zločinaca, na kojoj su insistirale vlada i vojska. Strane su se saglasile da će amnestija biti proglašena za "dela, nečinjenja i nedela povezana sa političkim ciljevima i počinjena za vreme sukoba u prošlosti"⁶. Tek kasnije ova amnestija je povezana sa postupkom traganja za istinom.

Južnoafrički parlament je sredinom 1995. godine usvojio **Zakon o podsticanju nacionalnog jedinstva i pomirenju**. Komisija je zvanično započela sa radom decembra 1995.godine, a prva saslušanja i istrage počele su tek aprila 1996. godine. Zakon je Komisiji obezbedio mandat kakav do tada nije imala nijedna komisija u drugim zemljama. Komisija je imala ovlašćenja da odobrava individualnu amnestiju, pretresa prostorije, pleni dokaze i sprovodi program zaštite svedoka. Članovi Komisije uglavom su bili državljani Južne Afrike, ali je bilo i stručnjaka iz drugih država. Osoblje je brojalo oko 300 ljudi, a budžet

⁵ www.dadalos.com

⁶ Prisila B. Hejner "Neizrecive istine"

je iznosio oko 18 miliona dolara za dvoipogodišnji mandat. Osnovana su tri međusobno povezana odbora:

1. **Odbor za kršenje ljudskih prava** ; prikupljao je iskaze svedoka i žrtava i dokumentovao teška kršenja ljudskih prava ;
2. **Odbor za amnestiju** ; obrađivao je i rešavao pojedinačne molbe za amnestiju ;
3. **Odbor za obeštećenja i rehabilitaciju**; davao je preporuke za program obeštećenja.

Pred Komisiju je izneto oko 21.000 slučajeva. Svi slučajevi su potvrđeni za program obeštećenja i istraženo je više hiljada molbi za amnestiju. Razdoblje koje je obuhvaćeno istraživanjem iznosilo je 35 godina.

Saslušanja su bila otvorena za javnost. Mediji su intenzivno pratili rad Komisije i izveštavali o navootkrivenim činjenicama na pretresima.

Komisija je sprovodila i specijalne, institucionalne pretrase koji su ispitali načine na koje su određene oblasti društva tj. društvene institucije reagovala na kršenja ljudskih prava: verska zajednica, pravna zajednica, privreda, zdravstvo, mediji, zatvori i oružane snage.

Drugi specijalni pretresi razmatrali su upotrebu hemijskog i biološkog oružja protiv protivnika aparthejda, obaveznu vojnu službu, politiku stranaka, kao i efekat nasilja na žene i mlade.

3.1. Amnestija za istinu

Najveća novina u radu Komisije bila je njena mogućnost odobravanja amnestije pojedincima koji su počinili politički motivisane zločine od 1960. do 1994. godine. Komisija je primila preko sedam hiljada molbi za amnestiju, od kojih je više od polovine podnosilaca već bilo u zatvoru, pa su članovi komisije često molbu shvatali kao pokušaj da se izađe iz zatvora.

Amnestija je odobravana samo onim osobama koje su u potpunosti ispričale i priznale svoje zločine iz prošlosti i dokazale postojanje političkih motiva. Za teška kršenja ljudskih prava bila je obavezna pojava na javnom pretresu i odgovori na sva pitanja Komisije. Ovu

ponudu istine u zamenu za amnestiju prihvatili su oni koji su se najviše plašili gonjenja, jer je nekoliko suđenja za teška nedela završeno osudama i dugim kaznama zatvora, pa je to povećavalo broj zahteva za amnestiju.

Zahteve su podnosili visoki policijski zapovednici, pripadnici odreda za likvidaciju, članovi bivših vlada (iako je većina njih posebno sa najviših položaja i dalje poricala zločine), kao i članovi ANC-a (Afričkog nacionalnog kongresa).

Na pretresima su iznošeni podaci kako su tačno planirane operacije, zašto su odabirane izvesne mete, kakve su oblike brutalnosti i mučenja žrtve trpele pre nego što ih ubiju, i ko je sa viših položaja izdavao naređenja i znao za ta dela.

Uslovi za amnestiju su bili sledeći: motiv, cilj dela (nečinjenja ili prestupa), prvenstveno, da li je bilo upereno protiv političkog protivnika, državne ili privatne svojine, da li je izvršeno po naređenju, veza i srazmernost između dela i političkog cilja itd.

3.2. Dva zapažena slučaja

Nekoliko istovremenih suđenja podstaklo je novine da pišu o delovanju državnog ureda za likvidaciju i o vladinoj zaveri tokom osamdesetih za izazivanje političkog nasilja u crnačkim naseljima.

Tokom 1996. godine u Južnoj Africi odvijala su se istovremeno dva zapažena suđenja. Na jednom su, bivši ministar odbrane, Magnus Malan, i još 19 lica bili optuženi za planiranje i izvršenje pokolja 13 osoba 1987. godine. Posle iscrpnog procesa svi su bili oslobođeni optužbe i proglašeni nevinim, na veliku radost bivše vlade i njenih pristalica.

Drugo suđenje, bivšem načelniku tajne policijske jedinice za ubistva, pukovniku Eugenu de Koku, završilo se osudom po 89 tačaka optužnice, uključujući 6 za ubistva, 2 za zavere, 80 za krijumčarenje oružja i prevare.

Tužba je bila podneta i protiv bivšeg predsednika P. V. Bote, posle odbijanja da izađe pred Komisiju. Na suđenju Komisija je javno iznela sve dokaze protiv njega, između kojih i to da je znao za sva zlodela za vreme svoje vladavine. Proglašen je krivim, uz kaznu od 2000 dolara i godinu dana zatvora, ali je žalbenim postupkom ova presuda oborena.

3.3. Programi odštete (obeštećenja) žrtvama

Tokom rada Komisije održano je nekoliko sastanaka sa Vladom kako bi se razmotrile mogućnosti i načini obeštećenja. Komisija je imala predlog koji je obuhvatao 600 miliona dolara na ime neposrednog finansijskog obeštećenja za preko 25.000 žrtava. Po tom predlogu, svaka žrtva ili porodica ubijenog trebalo je da dobije oko 3500 dolara godišnje, pet godina zaredom. Prva sredstva bila su uplaćena u novoosnovani Predsednikov fond tek 1998. godine i to suma od 16 miliona dolara. Pri tom u fondu su bile zaposlene samo tri osobe, a svaka žrtva koja je dala iskaz komisiji morala je biti ponovo pronađena da popuni obrazac zahteva za obeštećenje. Sve u svemu, komplikovan proces, s obzirom da mnogi nisu imali ni poštanske adrese. Posle godinu dana doznačeno je oko 2500 iznosa od po 330 do 1000 dolara, što je prilično odskakalo od predloga Komisije. Dalja obeštećenja nisu izgledala verovatna, što je bio uzrok velikog razočarenja i osujećenosti među žrtvama i grupama za ljudska prava koje su pokušavale da prisile Vladu da se posveti ovom problemu sve do 2000. godine.

3.4. Rezultati i preporuke Komisije

Komisija je objavila svoj izveštaj u pet knjiga oktobra 1998. godine. Iznošenju izveštaja u javnost prethodile su dve stvari: prvo, bivši predsednik de Klerk uspešno je tužio Komisiju kako bi sprečio da, makar privremeno, navede njegovo ime u izveštaju; drugo, ANC je pokušao da spreči objavljivanje izveštaja pokretanjem sudskog postupka protiv Komisije, koji se završio u korist Komisije nekoliko sati pre objave izveštaja.

Nakon nekoliko meseci razmatranja izveštaja u Parlamentu, zamenik predsednika države, Tabo Mbeki, u svojstvu predsednika ANC-a je izjavio da *"ANC ima ozbiljne rezerve prema postupku i izveštaju*

komisije, jer je zaključeno da nalaz komisije za krajnje dejstvo ima da se delegitimiše ili kriminalizuje veliki deo borbe našeg naroda za oslobođenje”⁷.

Vlada je donela odluku da ne preuzima obavezu primene preporuka Komisije.

Odbor za amnestiju nije uspeo da završi razmatranje do utvrđenog roka, pa je njegov rad produžen još dve godine nakon objave izveštaja Komisije. Planirano je da se nakon završenog rada ovog odbora, Komisija ponovo sastane u punom sastavu, kako bi objavila dodatak izveštaja vezan za amnestiju.

Komisija za istinu i pomirenje najviše je formirana kao sredstvo koje može da doprinese pomirenju nacije, pa je uspeh Komisije delimično ocenjivan i na osnovu postignih rezultata na ovom polju. U trenutku iznošenja izveštaja, štampa i javnost ocenjuje da sveopšte pomirenje nije ostvareno, a mnogi su smatrali da su se odnosi među ljudima samo pogoršali.

Shvaćeno je da su pretenzije Komisije bile nerealne. Nadbiskup Tutu je izjavio da bi cilj Komisije trebalo da bude podsticanje pomirenja, a ne njegovo ostvarenje.

Ako se posmatraju individualni slučajevi, postoje mnogi primeri opraštanja i pomirenja proistekli upravo iz rada Komisije. U javnosti su se javila i razmišljanja šta bi pomirenje uopšte moglo značiti u društvu kakvo je južnoafričko, gde razlike nisu samo rasa i fizički prostor, već i privredni uslovi i mogućnosti.⁸

Preporuke Komisije:

- ➔ Pravosuđe i reforma sudstva – Komisija smatra da treba uvesti rasnu i rodnu ravnotežu u sastav sudija Vrhovnog suda i ravnopravnu rodnu zastupljenost u sudovima. Treba napisati kodeks ponašanja za tužioce kako bi se obezbedilo da se interesi žrtava valjano razmatraju.
- ➔ Reforma oružanih snaga, policije i obaveštajnih službi – južnoafričke Snage nacionalne odbrane ne bi trebalo da imaju

⁷ Prisila B. Hejner "Neizrecive istine"

⁸ Prisila B. Hejner "Neizrecive istine"

pravo da se upuštaju u bilo kakve tajne aktivnosti koje nisu izričito odobrili ministar odbrane i još jedan ministar iz resora koji nema veze sa odbranom.

- Usađivanje ljudskih prava u nacionalnu kulturu – izveštaj komisije za istinu, kao i prateće video i audio trake, trebalo bi učiniti dostupnim na širokoj osnovi kao sredstvo za obuku iz oblasti ljudskih prava.
- Krivično gonjenje počilaca ili smenjivanje sa položaja u vlasti – ukoliko amnestija nije bila tražena ili je bila uskraćena, a postoji dokaz da je lice ozbiljno kršilo ljudska prava, treba razmotriti krivično gonjenje. Državni tužiocu moraju strogo da obrate pažnju na gonjenje pripadnika policije za koje je ustanovljeno da su fizički napadali, mučili ili ubijali lica koja su bila pod njihovim nadzorom. Da bi se izbegla kultura nekažnjivosti a učvrstila vladavina prava, trebalo bi pružiti otpor opštoj amnestiji u bilo kom vidu.
- Mere za podsticanje pomirenja – Vlada treba da ubrza uklanjanje jaza između bogatih i siromašnih putem školovanja, izgradnje stanova i drugih programa i usluga. Trebalo bi razmotriti "porez na bogatstvo" i slična rešenja.
- Preduzimanje daljih istraga – trebalo bi izraditi sveobuhvatnu analizu obima i sadržine preostalih arhiva obaveštajnih službi i svih odeljenja snaga bezbednosti.
- Moralna kompenzacija: priznanje i izvinjenje žrtvama – Vlada bi trebalo da proglasi državni dan sećanja i da potpomogne izgradnju spomenika i spomen-centara radi čuvanja uspomene na događaje u prošlosti.
- Finansijska i druga obeštećenja za žrtve – u predsednikovoj kancelariji trebalo bi formirati telo čiji bi zadatak bio da nadgleda ostvarivanje programa obeštećenja i rehabilitacije. To telo bi trebalo da nadgleda izdavanje umrlica, ubrzava ekshumacije i sahrane, brisanje krivičnih dosijea u kojima je politička aktivnost pojedinaca bila kriminalizovana, promena imena ulica i objekata

u znak sećanja i odavanja počasti pojedincima i značajnim događajima.⁹

4. JUGOSLOVENSKA KOMISIJE ZA ISTINU I POMIRENJE

U SREDIŠTU PROCESA POMIRENJA JE LJUDSKA ŽELJA ZA KRETANJEM NAPRIJED
Alex Borain tvorac
južnoafričke komisije za istinu

Inicijativa za pokretanje Komisije za istinu i pomirenje u našoj zemlji potekla je od tadašnjeg ministra inostranih poslova Gorana Svilanovića, koji je suštinu ideje komisije predstavio kao način za obelodanjivanje u javnosti šta se zaista dogodilo u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu, ali da bi se komisija bavila prikupljanjem dokaza o zločinima – bila bi, praktično, uvod u suđenja ljudima koji su počinili zločine, a ne bi ukinula suđenja, kao što je to bilo u Južnoj Africi.

Što se samog mandata tiče, predlozi su bili ili da se komisija formira odlukom vlade, ili da komisija nastane na osnovu inicijative nevladinog sektora. Što se samog sastava komisije tiče, još u procesu rađanja ideje smatrano je da to moraju biti ljudi od poverenja, ugledni i nepristrasni naučni, kulturni radnici i političari.

4.1. Formiranje i rad komisije za istinu i pomirenje

Komisija za istinu i pomirenje formirana je u martu 2001. godine (neposredno uoči hapšenja Slobodana Miloševića), dekretom predsednika države Vojislava Koštunice, sa mandatom od tri godine. Komisija je planirala da organizuje javna saslušanja povodom najmarkantnijih događaja iz prethodnih ratova, kao što su Srebrenica,

⁹ Prisila B. Hejner "Neizrecive istine"

Vukovar, opsada Sarajeva i Dubrovnika, operacija „Oluja“ i sukoba na Kosovu. U sastav komisije (ukupno 19 članova) ušli su intelektualci iz Srbije i Crne Gore, različitih političkih uverenja, etničke i verske pripadnosti, kao što su: Radmila Nakarada, Aleksandar Lojpur, Đorđe Vukadinović, takođe i dva člana iz redova Srpske pravoslavne crkve – Radovan Bigović (dekan Bogoslovskog fakulteta u Beogradu i šumadijski biskup Sava (koji je preminuo veoma brzo nakon osnivanja Komisije).

Naša poznata istoričarka Latinka Perović i stručnjak za međunarodno pravo Vojin Dimitrijević odbili su da učestvuju u radu Koštuničine komisije, uz obrazloženje da njen mandat nije jasan i da se radi o čvrstoj institucionalizovanoj državnoj komisiji koja ne može biti nepristrasna.¹⁰

Sa svojim radom Komisija je počela februara 2002. godine, posle neophodnih logističko tehničkih priprema. Koordinator Komisije bio je Aleksandar Lojpur.

Prema osnivačkom aktu, Komisija je trebalo da „utvrđivanjem istine o raspadu bivše SFRJ i ratu otkloni mnoge uzroke i oblike nesporazuma i uspostavi poverenje među društvenim grupama i narodima“. Kao njen cilj, navedeno je svestrano ispitivanje i utvrđivanje uzroka i tokova sukoba, koji su doveli do raspada bivše države i rata i izazvali

¹⁰ Deo intervjua koji je predsednik SRJ Vojislav Koštunica dao za “Blic”, 19. april 2001. godine

Formirali ste Komisiju za istinu i pomirenje i vec je doslo do prvih nesporazuma. Latinka Perovic i Vojin Dimitrijevic su napustili Komisiju.

- Komisija za istinu je telo koje postoji u velikom broju zemalja koje su iskoracile iz autoritarnog perioda, u kojima je bilo ogresenja o pravo, u kojima je bilo zlocina. Te zemlje su pokusale da deo te svoje proslosti sagledaju kroz Komisiju za istinu i pomirenje. I nama je takva istina potrebna, ali i pomirenje. Koordinator Komisije Ljubodrag Dinic je rekao da je nasa komisija metafora dobre volje da se suocimo sa istinom i da se pomirimo sami sa sobom. To je najvaznije, a svaki drugu razlog mi se cini manjim u odnosu na primarni cilj Komisije. Odlucio sam da formiram Komisiju polazeci od ocene da je savezna drzava personifikovana kroz predsednika i da ce tako Komisija imati autoritet i podrsku u svom delovanju. Ja necu ucestvovati u njenom radu, a clanovi Komisije su potpuno nezavisne licnosti razlicitih politickih stavova i komisija radi potpuno autonomno. Ima jos jedan momenat. Neke komisije koje su delovale u svetu bile su vezane za rad sudova, saslusavanje svedoka... Mi smo ocenili da bi to bilo komplikovano, jer nijedan sud ne moze da ponudi potpunu istinu. Neka sudovi rade svoj posao, neka radi Haski sud, a mi mozemo da saradjemo i da Komisija zadrzi autonomiju u odnosu na sudove, na Haski sud, na drzavu.

razaranja i ljudska stradanja. Komisija je trebalo da organizuje javne razgovore, rasprave i svedočenja, kao i da objavljuje relevantnu dokumentaciju i tako je učini dostupnom najširoj javnosti.

Komisija je trebala da radi na sličan način kao što rade skupštinski anketni odbori ili odbori Senata u Americi. Koordinator ove komisije Aleksandar Lojpur objasnio je kako bi trebalo da izgleda rad Komisije na primeru javnog svedočenja o Srebrenici. Komisija bi tokom tri dana svedočenja trebalo da čuje žrtve, ali i predstavnike međunarodne zajednice, vojske Republike Srpske i vojske Jugoslavije, ali bi uputila poziv za svedočenje političarima, kao i predstavnicima Haškog tribunala pošto je taj sud osudio generala Radoslava Krstića za genocid u Srebrenici. Ona bi salušala predstavnika Holandskog instituta za dokumentaciju o ratu, koji je nedavno izradio izveštaj o dešavanjima u Srebrenici, kao i generala Filipa Moriona, tadašnjeg komandanta međunarodnih snaga u BiH.

Na kraju svog mandata, Komisija je trebalo da objavi izveštaj kojim bi javnost bila upoznata sa rezultatima celokupnog istraživanja, kao i preporuke, a sastavni deo izveštaja trebala je da bude i hronologija toka sukoba i spisak žrtava.

Komisija je, počevši od februara 2002. godine, organizovala više okruglih stolova, konferencija za štampu, kao i javne prezentacije holandskog izveštaja o Srebrenici. U istom periodu, zvanični predstavnici Komisije i njeni članovi, dali su niz intervjuova domaćoj i stranoj štampi i imali su brojne zapažene nastupe na elektronskim medijima. Prema istraživanjima nezavisne agencije (medijske dokumentacije) Ebart tema istine i pomirenja vezana za sukobe devedesetih bila je jedna od najvažnijih tema u medijima u tom periodu rada Komisije, te nema sumnje da je Komisija značajno doprinela širem otvaranju te teme.¹¹

11 Blic, 22. jun 2002. godine *JUGOSLOVENSKA KOMISIJA ZA ISTINU I POMIRENJE PRIKUPLJA SVEDOČENJA O „OLUJI” I DOGAĐAJIMA NA KOSOVU*
Utvrđivanje uzroka tragičnih događaja

BEOGRAD, 21. juna (Beta) - Jugoslovenska Komisija za istinu i pomirenje od jeseni će početi da prikuplja svedočenja o događajima u Srebrenici za vreme rata u BiH, a trenutno prikuplja građu i za vojnu akciju "Oluja" u Hrvatskoj i događaje na Kosovu - izjavila je danas član te komisije Radmila Nakarada. Ona je rekla na konferenciji za novinare, na kojoj je učestvovao i norveški stručnjak Johan Galtung, da Komisija radi i na prikupljanju arhivske građe radi utvrđivanja uzroka tragičnih događaja na prostoru bivše Jugoslavije, kao i da je u toku projekat analize "medijskog rata", odnosno međunarodne i domaće štampe. Komisija će raditi i intervjuove s ključnim međunarodnim akterima za vreme krize, kao i projekat o

4.2. Radna tela komisije

Rad Komisije se odvijao u radnim grupama:

- **Grupa istoričara** je skupljala neobjavljivanu arhivsku građu sa planom izdavanja zbornika do kraja 2002. godine.
- **Grupa za javna svedočenja o najvažnijim epizodama sukoba** (Srebrenica, Sarajevo, Dubrovnik, Bljesak, Oluja, Kosovo) spremala je javno svedočenje o Srebrenici za septembar 2002. godine (ali do tih javnih svedočenja o Srebrenici nikada nije došlo).
- **Grupa za analizu rada medija u vezi sa sukobima**
- **Grupa za analizu pravnih i ekonomskih karakteristika državnog i društvenog uređenja bivše SFRJ** koje su omogućile dolazak ekstremističkih snaga na vlast – pripremala je seriju razgovora o uzrocima sukoba
- **Grupa za ispitivanje tezih povreda ljudskih prava u Srbiji i Crnoj Gori u periodu 1998-2000. godine.**

ulozi verskog faktora u sukobu na prostoru bivše Jugoslavije. Nakarada je rekla da ozbiljnost dokaza "zahteva tišinu i svojevrsnu kamernu atmosferu" za rad Komisije, a izrazila je nadu da će u dogledno vreme članovi tog tela, ugledni domaći stručnjaci u raznim oblastima, moći da objave javnosti i konkretnije rezultate. Komisija za istinu i pomirenje formirana je pre više od godinu dana, na inicijativu jugoslovenskog predsednika Vojislava Koštunice. Radmila Nakarada ponovila je da posao Komisije ne podrazumeva "ni instant istinu ni brza istraživanja". Norveški stručnjak za ratne sukobe i mirovne procese Johan Galtung, dobar poznavalac događaja na prostoru bivše Jugoslavije, izrazio je zadovoljstvo radom Komisije za istinu i pomirenje, ukazujući na nekoliko pristupa u novijoj istoriji koji su doprineli tom procesu. Galtung je za događaje na prostoru bivše Jugoslavije optužio ovdašnje vlasti, ali i ključne predstavnike međunarodne zajednice i pojedinih velikih sila. On je ocenio da bi "stvari bile potpuno drugačije da je 1992. godine postupljeno prema predlogu bivšeg generalnog sekretara UN Pereza de Kueljara". Galtung je rekao da taj predlog nije uspeo, jer je bivši šef nemačke diplomatije Hans Dītrih Genšer "sakrio De Kueljarevo pismo".

On je kritikovao rad Haškog tribunala, posebno glavnog tužioca Karle del Ponte, ocenjujući da bi njen kredibilitet bio "dosta jači da je preduzela i korake protiv odgovornih u "Oluji" i bombardovanju SRJ", umesto što je u "centar pažnje stavila (bivšeg predsednika SRJ Slobodana Miloševića)".

On je ocenio da je samo Slovenija rešila "problem nacionalne države", dodajući da ne veruje da će Makedonija, Hrvatska i BiH zadržati sadašnji oblik državnog uređenja. Galtung je rekao i da je skeptičan u pogledu državne zajednice Srbije i Crne Gore, a istovremeno je ocenio da bi se nezavisna Crna Gora suočila s problemima kakve ima Makedonija. Ocenio je i da je za rešavanje budućeg statusa Kosova neophodna saradnja Beograda i Tirane, slična "dijalogu Londona i Dablina".

- Grupa koja je radila na bibliografiji i analizi domaće i strane literature o sukobima.

4.3. Kritike upućene komisiji i njeni nedostaci.

U maju 2001. godine u Beogradu je održana međunarodna konferencija na temu „Istina, odgovornost, pomirenje“ (organizovana od strane B 92). Na spisku pozvanih bilo je oko pedesetak stručnjaka iz sveta i regiona. Osnivanje Komisije pokupilo mnogo međunarodnih pohvala i ocenjeno kao veliki korak ka uspostavljanju pomirenja i nacionalnog ozdravljenja na ovim prostorima. Ali je upozoreno je da ona neće daleko odmaći sa mrtve tačke ukoliko ne otpocne najšira debata o alternativnim načinima utvrđivanja istine i zadobije poverenje i podrška javnosti i nevladinih organizacija

Međutim, na domaćem terenu, od početka je postojala tenzija između konfrontiranih blokova "civilnog" i "ostalog" društva kao i vladinih i nevladinih organizacija. Svi su pozivali na neophodnost razgovora i "demokratskog dijaloga", ali bez mnogo samosvesti da su možda baš oni sami još nespremni za takav dijalog. Ipak, u moru kritika, ispravno je ukazano na ozbiljan problem s jedne strane nejasnog i preširoko postavljenog zadatka, a s druge strane veoma ograničenog mandata koji Komisiji uskraćuje snagu da može da pozove svedoka pod pretnjom prinude. Ovu nadležnost posedovala je Južnoafrička komisija za istinu i pomirenje koja je među analitičarima smatrana daleko najuspešnijom od svih dvadesetak srodnih tela osnivanih širom sveta u poslednje dve decenije. Razlog njenog uspeha leži upravo u toj činjenici da je ova komisija osnovana odlukom nacionalnog parlamenta, a ne predsedničkim dekretom. To joj je davalo dodatni legitimitet, što je u jugoslovenskom slučaju uočeno kao nedostatak.

Dalje kritike odnosile su se na malu zastupljenost predstavnika verskih i manjinskih zajednica, pa je, tek oktobra 2002. godine, došlo do proširenja broja članova Komisije na 24 (uključeni su predstavnici muslimanske zajednice i Rimokatoličke crkve u Srbiji).

Umesto da se ubrzo nakon majskog skupa u Beogradu nastavi javna debata inicirana angažovanjem B92, sve je stalo - politički prioriteti kao što je to bila kriza Savezne vlade, gurnuli su u stranu i trivijalizovali jednu toliko važnu, društveno potrebnu, racionalnu i moralno utemeljenu zamisao kao što je Komisija za istinu i pomirenje.¹²

Oni koji su se ponadali da će im nove demokratske institucije pomoći da iznesu svoju istinu o tome šta im se dogodilo, kako bi zauzvrat saznali zašto im se dogodilo, ko je za to odgovoran i eventualno pristali da oprostite zarad opšteg nacionalnog ozdravljenja, prerano su sebi dozvolili optimizam.¹³

“U periodu pre izručenja Miloševića Hagu, strane diplomate kao i brojni međunarodni politički partneri nove vlasti, nisu pokazali ni najmanje interesovanja ili pak entuzijazma za (javnu) podršku jednoj takvoj inicijativi, valjda u podozrenju da će aktivnost Komisije na neki način poremetiti planove za izručenje bivšeg predsednika Tribunalu. Premda "aktivnosti" zapravo nije ni bilo, razlog za hladan stav može se naslutiti u potpuno različitoj prirodi Komisije u odnosu na Tribunal: dok je rad suda zasnovan na dokazivanju krivične odgovornosti počilaca i

¹² Član Komisije, advokat *Aleksandar Lojpur*, kaže da osnovni zadatak Komisije nije da otkriva zločine Miloševićevog režima. Za to, po njemu, postoji Haški sud. Osnovni zadatak Komisije je da predoči tačan spisak žrtava rata, sa imenima i prezimenima i opisom stradalih. Osim sporosti savezne administracije koja ju je i osnovala, Komisiju je u radu na tom izveštaju najviše omeo i “naglašeni kriticism nevladinih organizacija:

“Mi smo konkurisali za neka sredstva kod stranih nevladinih donatorskih organizacija zbog tog criticisma prema komisiji i nismo uspeli ta sredstva da dobijemo zbog toga što nismo uspeli da dokažemo da nam treba dati sredstva i nismo uspeli da dokažemo kredibilitet. Posle ovih poslednjih manifestacija koje smo imali ja se nadam da ćemo ponovo pokazati da zaslužujemo poverenje i zaslužujemo kredibilitet i da ćemo uspeli da dobijemo sredstva koja će nam omogućiti da završimo mandat, ili će država možda prepoznati – bilo srpska, bilo Srbija i Crna Gora – možda će prepoznati interes i potencijale komisije. Ako ne bude tako, šta da radimo! To je nešto što moramo da uradimo. Ako ne uspemo da uradimo spisak žrtava i tačnu hronologiju, neko će morati to da uradi u ime ove države. Inače, opet ćemo da napravimo grešku koja je napravljena posle II svetskog rata, opet će to da bude plodno tle za samoobjektivizaciju da Srbi viču kako su oni najviše propatili u II svetskom ratu pa da iz toga traže neki zlonamerni politički predstavnici Srba mogućnost za svoju promociju i stavljanje na čelo države. Isto će se desiti i u Bosni i Hercegovini, Muslimani i Hrvati će pričati kako su oni najviše stradali, u Hrvatskoj će i dalje preovlađivati kako su oni jedini koji su stradali i za vreme II svetskog rata i kasnije. Nastaviće se jedan galimatijas, a to nije dobra osnova ni za sređivanje institucije ni za ekonomski napredak, jer jedno bez drugoga ne ide.” Izvor B 92

¹³ B 92 „U potrazi za istinom i odgovornošću“

kažnjavanju, koncept Komisije (kakvu je imala Južna Afrika) je baziran na razmeni: amnestija za priznavanje istine i odgovornosti".¹⁴

Nasuprot jugoslovenskoj situaciji, Južnoafrička komisija imala je svu pažnju, simpatije i potporu "međunarodne javnosti", što je veoma pomoglo da se prebrode neki veoma teški trenuci (počev od finansijskih pa do sasvim političkih) o kojima je u više navrata u našoj javnosti govorio dr Aleks Borejn, ekspert za tranziciju pravdu, predsednik Međunarodnog centra za pravdu u Njujorku, potpredsednik Južnoafričke komisije i specijalni savetnik jugoslovenske Komisije.¹⁵ Toj zemlji je ostavljeno da sama (u pregovorima elita oko prelaznog ustava) nađe i kreira oblik obračuna sa represivnom prošlošću, u skladu sa istorijskim, kulturološkim i mentalnim sklopom tog društva. Amnestija u zamenu za istinu, bila je moguća u tim razmerama, zbog tradicije opraštanja, duboko utemeljene među pripadnicima obojene većine¹⁶.

U Pragu je, šest meseci posle osnivanja Komisije, sredinom novembra 2001. godine, održan skup o inicijativama za rad komisija za istinu na području bivše Jugoslavije, pod pokroviteljstvom Aleksa Borejna. Učesnici su bili predstavnici naše komisije za istinu i članovi nevladinih organizacija iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i SRJ¹⁷. Članovi naše Komisije su na skupu izneli da je "cilj komisije objektivno utvrđivanje činjenica o onome šta se dešavalo u bivšoj Jugoslaviji u poslednjih deset godina i pomoć u procesu pomirenja naroda sa područja bivše Jugoslavije." U Bosni i Hercegovini je u toku proces osnivanja komisije za istinu, a u Hrvatskoj takve inicijative iz redova Vlade nisu ni pominjane.¹⁸

¹⁴ Simonida Simonović, novinar

¹⁵ Alex Borain rešenje problema pristrasnosti rada Komisije koja treba da se pozabavi zločinima učinjenim na tlu BiH, Hrvatske i Kosova video je u formiranju regionalne komisije

¹⁶ Da li naša kultura, tradicija i sklop nose u sebi tu vrlinu - ličnog oprosta zarad šireg društvenog dobra? Da li naši zločinci nose u sebi sposobnost spoznaje svojih zlodela i želju za pokajanjem? Da li je bitno da se o tome javno i kvalifikovano razgovara pre nego što se pristupi tom poslu? – Simonida Simonović -novinar

¹⁷ Činilo se zdravorazumskim okupiti sve tri grupe zajedno i razgovarati o zajedničkim interesima, zajedničkim idejama i mogućoj saradnji. Sudionici skupa su o svemu govorili vrlo iskreno. Jasno je da još uvek postoji ogroman bes, puno predrasuda i nerazumevanja. Dosta toga se raščistilo na kraju kada smo se obavezali da ćemo pronaći načine za međusobnu saradnju i da ćemo se sastati ponovno za šest meseci, možda u proširenom sastavu, uključujući ljude sa Kosova iz Makedonije i Crne Gore – Aleks Borejn, intervju

¹⁸ "Mi smo o tome u Pragu puno razgovarali i složili se da se mora sarađivati na regionalnom nivou, jer se u celom regionu događalo nasilje i zločini. A da li će to biti formalna ili neformalna

4.3. Prestanak rada komisije i nove inicijative

4. februara 2003. godine je, po odluci Ustavne komisije, došlo do ukidanja Komisije za istinu i pomirenje.

Komisija za istinu i pomirenje je, doduše, i dalje pokušavala da radi, ali nje nije bilo u Zakonu o sprovođenju ustavne povelje nove državne zajednice i za nju nije predviđeno mesto u budžetu te zajednice. Obrazloženje koje je dato prilikom zahteva da Komisije za istinu i pomirenje ne bude u Zakonu o sprovođenju ustavne povelje glasilo je da ona tokom svog dvogodišnjeg postojanja ništa nije uradila. Ovom stavu crnogorskog DPS-a nisu se bitno usprotivili ni ostali učesnici u izradi Ustavne povelje.¹⁹

Komisija za istinu i pomirenje je, reagujući na odluku Ustavne komisije da aktivnosti tog tela budu ugašene na pola mandata, ocenila da bi prestanak njenog rada mogao negativno uticati na buduće odnose u regionu. Iako Komisija za istinu i pomirenje nije pomenuta u Ustavnom zakonu, Savet ministara nove državne zajednice imaće ovlašćenja da odlučuje o nastavku rada pojedinih tela i organa čiji opstanak nije predviđen Zakonom o sprovođenju Ustavne povelje. "Pitanje istine i pomirenja između naroda Srbije i Crne Gore, Hrvatske i BiH, pa i Slovenije, pitanje je od presudnog značaja za stabilizaciju političkih prilika u ovim zemljama i za razvoj celog Balkana", navodi se u saopštenju Komisije.²⁰

Članovi Komisije za istinu i pomirenje ubeđeni su da je neophodno da nastave svoj rad. Aleksandar Lojpur tvrdi da će Komisija nastaviti da postoji – ili kao nevladina organizacija, ili će je obnoviti Savet ministara Srbije i Crne Gore, ili će je preuzeti Republika Srbija.²¹

Imamo pretpostavke iz ovog perioda, da je u nedostatku modernih zakona, reforme sudstva i potpune paralize pravosudnih organa, kada su u pitanju ratni zločini, Komisija kao koncept možda trebalo da

saradnja i da li će postojati mogućnost održavanja zajedničkih saslušanja, to je još uvek sve u okvirima budućnosti." – *Aleks Borejn*, intervju.

¹⁹ B 92

²⁰ „Vreme“, 23. januar 2003. godine

²¹ Emisija „Kažiprst“, radio B 92, februar 2003. godine

posluži u određenom trenutku kao dokaz simbolične domaće spremnosti da se uhvati u koštac sa istinom u nekoj para-legalnoj formi. Mnogo gora alternativa bila bi, da je Komisija naprosto instrumentalizovana: da je njenim uspostavljanjem nameravao da se ublaži ili odloži strani pritisak za izručenje Slobodana Miloševića Haškom tribunalu, i ništa više. Član Komisije, inače politički komentator i profesor na Fakultetu političkih nauka **Đorđe Vukadinović** smatra da je Komisija mogla da uradi više, ali dodaje da je ponešto i uradila. Česti napadi na Komisiju su, prema Vukadinoviću, bili materijalno motivisani: nevladine organizacije sa sličnom delatnošću uplašile su se da će im ona ugroziti pozicije kod stranih donatora. To se, nažalost ili na sreću, dodaje Vukadinović, nije dogodilo. Postojali su, međutim, i politički motivisani napadi, od onih koji su se uplašili da će Komisija poslužiti za amnestiju mnogih političkih aktera, kaže Đorđe Vukadinović.²²

Institucija kao što je Komisija za istinu, doživela je mnoge forme i preobražaje tokom 20-godišnje evolucije - od postmilitarnih režima Latinske Amerike, preko aparthejda, do evropske premijere u formi naše, jugoslovenske. Neki kritičari njihovu najezdu karakterišu kao modu, dok drugi opet, upozoravaju da se tako suštinski društveni i nacionalni poduhvati ne mogu započinjati pukom transplantacijom postojećih modela, već njihovom modifikacijom. Većina svetskih teoretičara u oblasti tranzicione pravde sve je sklonija da Komisije tretira kao metod - obrazac društvenog ozdravljenja a ne puki kulturološko-politički ili pak pravni fenomen. Jugoslavija se, međutim, ne bi mogla smatrati "imitatorom" svetskih trendova, jer je u našem slučaju, mnogo toga presedan:

Prvi put u istoriji Komisija za istinu je osnovana u jednoj evropskoj državi; nikada ranije ona nije postojala u određenoj zemlji uporedo sa jednim međunarodnim tribunalom osnovanim za tu istu zemlju i nikada se još nije desilo da formalno postoji, a suštinski kao i da ne postoji.

"Sam početak bio je pogrešan. Komisija je koncipirana kao naučnoistraživačka insititucija, institut za modernu istoriju, a takvih instituta je mnogo. Sa ingerencijama s kojima je osnovana, Komisija nije ni mogla da opstane. Najbolje bi bilo da država reguliše šta i kako na dalje i mislim da je to najzdravije jer onda postoji određeni sistem pravila, protokola kako se to radi. A mislim da sama komisija mora, ako se bude sutra obnovila, ili na primer bude neka nova, da bude

²² Emisija „Kaži prst“, radio B 92, februar 2003. godine

zaista shvaćena kroz ogroman rad, rad na terenu, rad koji ne možete obavljati uz neki drugi rad, jer to nije institutski rad, to je rad sa ljudima, sa konkretnim ljudima, žrtvama, krivcima. To će zahtevati da putujete po celoj zemlji, to će zahtevati da se i emotivno angažujete a ne samo da pravite određene intelektualne spekulacije. Meni je žao što ta komisija nije pokušala da iskoristi priliku koja se ipak ukazala pa da iz tog institutskog rada i posla pređe u nešto što je životni rad i rad sa ljudima.”- kaže direktor Medijske dokumentacije Ebart **Velimir Curguz Kazimir**.

“Činjenica je da nismo uradili sve što smo hteli da uradimo i sve što smo obećali da ćemo da uradimo. Deo razloga što nije ispunjeno obećano leži zaista na nama, ali deo razloga su i neke objektivne okolnosti. Mislim da smo za ovih godinu dana uspeli da uradimo jednu vrlo važnu stvar – da postavimo problem. Mi smo organizovali nekoliko događaja, organizovali smo okrugli sto na kome smo želeli i uspeli da postavimo problem, onda smo imali jednu dobru prezentaciju holandskog izveštaja o Srebrenici i mi smo imali veći broj konferencija za štampu, imali smo posetu profesora Galtunga, imali smo posetu profesora Ledvida, imali smo zajedničke sastanke sa Aleksom Borejnom iz južnoafričke komisije, odnosno sada Centra za tranzicionu pravdu iz Njujorka, i od naših aktivnosti, za koje smatram da su zaista jednako značajne kao i ove koje sam naveo, imali smo veliki broj nastupa pojedinih članova i funkcionera Komisije u sredstvima javnog informisanja. Mislim da je naša komisija, od svih tih institucija koje su formirane sa talasom demokratskih promena posle 5. oktobra 2000. godine, imala najveći uticaj u javnosti.”- kaže A. Lojpur.²³

Zahvaljujući aktivnostima Komisije, tvrdi Lojpur, narod je spreman za suočavanje sa posledicama Miloševićevog režima. Dokaz za to nalazi se, po njemu, u istraživanjima medija Agencije "Ebart", koja pokazuju da je tema suočavanja sa prošlošću veoma prisutna u medijima. Direktor agencije Velimir Curguz Kazimir, međutim, ne deli ovo mišljenje:

“Da budemo poštteni, onog časa kad krenu suđenja, bilo da je to suđenje u Lori, bilo da je to suđenje u Bijelom Polju povodom otmice u Štrpcima, u Prokuplju, pojavi se veliki broj članaka. Ja mogu da kažem da mediji u suštini sve prate i da nema prikrivanja, i da nema izbegavanja teme. Suđenje u Hagu takođe se veoma prati. Prema tome, onog časa kada imate događaj, mediji to prate. To je u stvari

²³ Emisija „Kažiprst“ radio B 92, 18. februar 2003. godine

garancija, prema tome, ne bih se složio s tim da je Komisija izazvala posebnu pažnju i da je to njen veliki doprinos.”²⁴

Mišljenja o formiranju, delovanju i dometu komisije zaista jesu različita, ali potreba da se ide napred i da se ostvari strateški cilj Srbije i Crne Gore (evroatlanske integracije) zahteva pre svega uspostavljanje regionalnog mira i stabilnosti zasnovanog na suočavanju sa prošlošću i pomirenje sa njom. Nažalost ovo je uglavnom tema kojom se za sada spradično bavi nevladin sektor kroz niz regionalnih inicijativa, čiji je cilj da se potpuno otvoreno sagleda prošlost i razgovara o njoj, kako bi se javnost ne samo upoznala sa činjenicama već suočila sa njima. U tom duhu u okviru konsultacije nevladinih organizacija o tranzicionoj pravdi u državama naslednicama bivše Jugoslavije održane 05. septembra 2005. godine, predloženo je osnivanje međunarodne komisije za žrtve u oružanim sukobima tokom devedesetih godina čijeg bi predsedavajućeg birao generalni sekretar UN-a. Komisija ovog tipa bi funkcionisala kao neka vrsta regionalne komisije za istinu, jer se dosad pokazalo da bi saznanja do kojih bi dolazile nacionalne komisije bila neprihvatljiva za druge države u regionu. U procesu suočavanja sa istinom njen cilj bi bio da prporuči jedan celoviti program reparacije za čitav region, kao i unapređenje demokratije, poštovanje ljudskih prava i vladavine prava.

Cilj Komisije, formirana ona kao nacionalno ili regionalno telo, jeste spoznaja istine, a Komisija se bavi različitim formama istine kao što su:

- činjenična ili forenzična istina - utvrđuje se pomoću materijalnih dokaza. Do te vrste istine dopire i pravosuđe, utvrđujući u dokaznom postupku kako je počinjen zločin i ko ga je počinio.
- narativna ili ispovjedna istina - je istina koja se saznaje kroz priču preživelih što omogućava da se izrečeno predoči javnosti.
- društvena ili dijaloška istina - stvara se u javnom prostoru na osnovi forenzične i narativne istine, a proces uspostavljanja društvene istine je spor.
- Iscjeljujuća istina - istina koja leči i pomaže u procesu isceljenja.

²⁴ Emisija „Kažiprst“ radio B 92, 18. februar 2003. godine

Svojim postojanjem Komisija za istinu i pomirenje postiže da teme kojima su se do tada bavile samo žrtve postanu vidljive društvu u celini. Izvještaj koji Komisija podnosi na kraju svoga rada prilika je za suočavanje s nasilnim događajima i za utvrđivanje suodgovornosti.

Jesmo li učinili sve što smo mogli da se zločini ne dese? Jesmo li nešto propustili da učinimo? Tek nakon promišljanja o događajima iz prošlosti sve što se desilo može postati naš zajednički teret, a ne samo onih koji su stradali. Uz izvještaje u formi publikacija i filmova Komisija može preporučiti institucionalne reforme koje će doprinijeti širenju kulture nenasilja i ljudskih prava kako se zločini više nikada ne bi ponovili.

Posledica procesa normalizacije i suočavanja s prošlošću može biti i neka vrsta društvenog pomirenja. Rec je o procesu suočavanja koji mora biti pokrenut pre ili kasnije. A što pre se uhvatimo u koštac sa ovim problemom učinimo da se nove generacije osećaju sigurnije i sretnije. Možda u dalekoj budućnosti doživimo nešto slično emotivnom pomirenju, poput Francuza i Nemaca, koji su uveliko nadrasli nesuglasice, podele i sukobe iz prošlosti.